

פרשות תזריע מצורע – סדרה עשרים ואחת

שתי הפרשות שנקרא השבת, נקראות במחובר – ולא בכדי, נראה כי יש במבנה הפרשיות כדי ללמדנו עיקרון חשוב.

ספר ויקרא עצמו, יותר מכל ספר אחר, עוסק בסוגיות של טהרה וטומאה, עניין שהעסיק עד מאוד את העולם הקדום ובהקשר זה, גם התורה מתמודדת עם הדבר, במנעד רחב של סיפורים ומצוות. הרב ד"ר יוחאי מקבילי, בספרו **טהרה תודעה וחברה – תפיסת הטומאה והטהרה במשנת הרמב"ם**, העמיק חקור בסוגיה זו, בסקירה מקיפה של הסוגייה, בדגש על התפיסה הרציונליסטית של סוגיות הטהרה והטומאה. נקודת המוצא היא, כי אין לטהרה/טומאה כל יסוד בעולם הריאלי (תפיסה ריאליסטית של הטומאה) אלא רק בעולם הרעיוני (תפיסה נומינאלית). אחת החלוקות החשובות, שעושה מקבילי, בהמשך לתפיסת רמב"ם, היא לחלק בין טומאות הנקשרות לריחוק מן המוות לטומאות שהקשר המרחב הבין-מיני והמיניות.

מדובר בסוגיה רחבה ומעמיקה ולא ניתן להקיף ולו מעט מזער ביריעה דנו, אך ניתן לומר, באופן כללי, כי לפי השיטה הנומינאלית, מטרת דיני הטהרה-טומאה, כי ליצור מרחק בין האדם למקדש, להיות, שלב עניינם, הוא ההיתר או האיסור של האדם להגיע למקדש או לאכול מן המקדש. מרחק זה יביא את האדם ליראת קודש נצרכת, מתוך הצורך שלו להתכונן ולהיטהר להגעה למקדש, כאשר הגעתו אינה יכולה להיות בכל אשר יתאוה לעשות כן. זאת ועוד, אין מדובר רק ביצירת אותה יראת כבוד נדרשת, אלא גם בטהרה של הדעת, המכינה את האדם להתקרבות על העמוק והנשגב. רוצה לומר, תהליך של טהרה, מחייב את האדם לתשומת לב, המביאה אותו לידי יישוב הדעת, באופן הנכון והמאוזן.

התורה, ללא ספק, נאבקת, בתפיסות פגאניות של אותם ימים (ויש כאלו גם בימינו) ובכלל זה בהקשר של פולחן המוות וסביבותיו. היא מבקשת להרחיק את האדם מן המוות ולקרבו לחיים, ועל כן טומאת מת, היא הטומאה הבסיסית והחמורה ביותר. בהקשר זה, התורה גם נאבקת בתפיסות מאגיות של טומאות קדומות פגאניות, במזרח הקדום, הנקשרות למיניות (ולמשל – לתקופת המחזור של האישה או סביב הלידה). זהו רובד ראשון. ברובד השני, כפי שציינו, כי דיני ההרחקה והצורך בהיטהרות, יש לא רק משום צורך בביטול תפיסות אליליות, אלא גם משום הטמעת דעות נכונות.

נעניין במבנה הפרשות: הן פותחות, בראשית פרשת תזריע, בענייני הטהרה והטומאה של היולדת; לאחר מכן יבואו דיני הצרעת וההיטהרות ממנה. שימו לב – לא עשינו שימוש במונח של "רפואה" ממנה, כיוון שתפיסת התורה לגביה אינה כזו, אלא כנגע הבא והולך, בהכרעה הלכתית של הכהן. היינו, גם התורה רואה בעניין זה 'נומינלי', במובן זה. ידוע הוא, כי מדרשי חז"ל, בעקבות סיפורי המקרא השונים על מצורעים כאלו ואחרים (ומשל – מרים, שדיברה לשון הרע על משה), ראו בנגע הצרעת, גם כמכשיר ל'סמן' 'נגעים' חברתיים, ובראשם – הוצאה דיבה ולשון הרע. הפרשות תסתיימנה, בסקירה ארוכה של דיני הטומאה והטהרה בתחום המיניות: דיני הנידה, הזב והזבה – המשלימים לדיני היולדת. המבנה, אם כן, בפשטות: דיני הטהרה והטומאה בענייני המיניות עוטפים את דיני הטהרה והטומאה של נגע הצרעת. האם ניתן ליתן פשר לדבר?

מקבילי מאריך ומבאר כיצד התורה מבקשת ליצור במקדש מרחב נטול-מיניות, וליתר דיוק, נטול מתח-מיני. קחו לדוגמא את הטומאה הנקשרת עם קיום יחסי אישות, המצריכה את בני הזוג לפעולה טבילה, היטהרות וחלוף זמן (שקיעת השמש), כדי לאפשר להם לבוא אל המקדש ולאכול מן המקודש. טומאת היולדת, תוסבר, דווקא מן הצד השני של המטבע – סוג של אמירה פטרנליסטית ליולדת: תנוחי, אל תמהרי לבוא אל המקדש. ידוע הוא כי התקופה שלאחר לידה היא תקופה רגישה, שבה חשופה היולדת והיילוד, מבחינה בריאות; לא כל שכן, מצבה הנפשי של היולדת אינו פשוט, כלל ועיקר בתקופה זו. אין זה רק צד 'אבהי' של ההלכה, אלא גם מתיישב עם ההבנה המעמיקה שהבאנו לעייל לעניין התודעה הנדרשת, בקרבה אל הנשגב, עמוק, המצריכה עיון מחושב, המצריכה יישוב הדעת.

הצורך בקיום מרחב נטול מתחים מיניים, במקום הקודש, בא קודם כל, כנגד מאפיין מרכזי שכזה, הקיים בפולחני המזרח הקדום (וגם במרחבים אחרים על פני הגלובוס, באותם ימים). די אם נזכיר את האיסור של התורה על 'הקדש' ו'הקדשה', שהיו חלק מן הפולחן הכנעני, בשימוש המיני, לעבודת האלילים, במקדשיהם. נזכיר גם את סיפורים של בני עלי הכהן, חופני ופנחס, אשר נצלו מינית את הנשים שהגיעו אל המשכן בשילה. בגין עניין זה ועוד, נענשנו בחומרה רבה, בעצמם, במותם, מות אביהם, חורבן המשכן בשילה וגזירה שהוטלה על בית המשפחה לדורות (עוני, ומיתה בגיל צעיר). בהקשר זה, מזכיר מקבילי, חלופת מכתבים מרתקת, בן הרב הראשי לארץ ישראל, הרב אברהם יצחק הכהן קוק (אגרות הראי"ה, כרך ב', אגרת תקט"ו (עמ' קפ"ה)), לבין הרב יחיא קאפח ("מלחמות ה'") (ספר הפולמוס של הרב קאפח נגד הקבלה), וכן נדפס בשו"ת "משכיל דורש", מגדולי רבני יהדות תימן – סביב ראשית המאה ה-20. השניים עסקו בסוגיית המדרש אודות זוג הכרובים, שעמד על הכפורת (הכיסוי) שעל ארון העדות. הדיאלוג המרתק בין הרב קוק לרב יחיא קאפח (סבו של הרב יוסף קאפח, חתן פרס ישראל) עוסק בסוגיה רגישה במחשבת ישראל: הדרך שבה יש להבין את התיאורים המואנשים (אנתרופומורפיזם) במדרשי חז"ל ובקבלה, ובפרט את התיאור במסכת יומא על הכרובים בבית המקדש. הבסיס לדיון הוא סוגיית התלמוד (מסכת יומא נד, א, עם ביאור שטיינזלץ):

אמר רב קטינא: בשעה שהיו ישראל עולין לרגל היו מגללין פותחין להם את הפרוכת ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים (דבוקים ומחובקים) זה בזה, ואומרים להן ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר ונקבה. כי שני כרובים אלה מסמלים כיכול את הקדוש ברוך הוא ואת כנסת ישראל.

ברקע הדברים מחלוקות לא פשוטות שהיו באותם ימים בקרב יהדות תימן, שאין זה המקום לפרטן, לענייננו.

הרב קוק פנה אל הרב קאפח במטרה לגשר על הפערים שנוצרו בעקבות אותן מחלוקות וניסה להסביר כיצד התיאורים הגשמיים במדרש ובקבלה הם למעשה "משל" למושגים רוחניים עמוקים:

"...ומר שמרנן כבוד תורתו כתב על הלשונות בענייני תיאורי הזיווגים וכיוצא בזה [בזוהר], איני יודע, וכי כעורים הם הלשונות הללו יותר מהמעשים. ובגמרא (שם)... ושם דרשו על הפסוק.... "כאיש המעורה בלויה שלו" ורש"י פירש: הנדבק וחובק באשתו בין זרועותיו". ובודאי כל אלא הם ציורים קדושים וטהורים שעומדים למעלה מכל שמץ של טומאה ותאוה חס וחלילה, אלא רמזים לקדושת מקור החיים.... אבל מצד הקדושה הכל קדוש הוא...."

תשובת הרב יחיא קאפח, הרב קאפח נותר נאמן לשיטת רמב"ם, השוללת כל דימוי גשמי, וטען כי ייחוס תיאורים כאלו לקדוש ברוך הוא או לכלי המקדש, אפילו כמשל, עלול להוביל לטעות חמורה. לא יתכן, לדבריו, שהכרובים הציגו דגם של יחסי אישות בין זכר ונקבה, אפילו לא כמשל:

"...פירוש שהכרובים נוגעים זה בזה כרעים אהובים שהולכים שלובי יד, כי אי אפשר לומר שנשנתה פרשיית כנפי הכרובים ואחזו איש ברעהו...ואם לפי דבריך... שהפרצופים האלו הם ציורי קדושה וטהרה, מה מקום ליחס להם איברי משגל?... "

הראי"ה קוק, היה מוכן לראות בתיאור מיני ביטוי אליגורי לשיא האהבה והקשר הרוחני בין כנסת ישראל לקדוש ברוך הוא, המשתמש בשפה אנושית כדי לבטא אינטימיות דתית, בהקשר למקדש. הרב קאפח ראה סכנה בקישור דימויים מיניים לקשר של קדושה, לאור משנתו של רמב"ם, הרואה במרחב זה נצרך להיות נטול משמעות מינית. באופן דומה, רמב"ם (מורה נבוכים ג, מט), מסביר גם את איסורי עריות, ככאלו הבאים ליצור מוגנות מינית, בתוך המשפחה – מרחב המאפשר קיום יחסי קרב ורעות ללא מתחים מסוכנים.

הזכרנו את הכרובים, המייצגים את המלאכים, כיוון, שבאמת, לפי משנת רמב"ם (מורה נבוכים ב, וועוד), הם דווקא סמל לנבואה, לקבלת תובנות שכליות מאת ה', ולכן הם נמצאים על ארון הקודש, ובתוכו לוחות הברית וספר התורה. היינו, מלאך הנו שליח, דרך להעברת מסר, ממימד נשגב לאדם החומרי. עניין זה מתיישב, עם דברים שכתבנו עליהם לא אחת, ולפיהם, המקדש הינו מרכז של רוח ותודעה, מרכז התורה וההנחיה עולמי, מקום מושב הסנהדרין, בית הדין הגדול. רוצה לומר, ברוח דברינו – מקום המקדש הוא מקום מרכזי להגעה לתובנות נכונות, לכלל ישראל ולעולם. ככזה, צריך שיהיה נטול קשר למתחים, תשוקות ותאוות, העלולות להסיט את האדם מהבנה נכונה ומושכלת (די אם נרמוז, שיש בכך קשר הדוק לחטאו של אדם הראשון בגן העדן – גם שם מוזכרים הכרובים...).

אם המקדש הוא מרחב שכזה, ניתן לקשר את דיני טומאת הצרעת לעניין זה. על מנת לייצר מרחב שיג ושיח נכון ואמיתי, צריך לייצר מרקם חברתי מתאים. מרחב שכזה, צריך שיורחק משיח מקטב, מפלג וביותר – שיח של לשון הרע והוצאת דיבה. הקשר בין נגע צרעת לנגעים חברתיים, כפי שציינו, מבהיר מדוע צריך להוציא את המצורע מן המחנה של הקדושה, מירושלים, בירת ישראל ובודאי מן המקדש. כעת ניתן להבין את הקישור בין הטומאות המיניות לטומאת הצרעת – הרצון לייצר מרחב נקי ואמיתי, להגעה לתודעה נקייה ונכונה. כמובן, אין בכך לשלול את יחסי הקרבה הזוגיים ומערכת הרעות בין איש לאשתו, הנדרשים לקיומו של עולם, להיפך; אלא לשים כל דבר במקומו הנכון ובזמן הנכון.

שבת שלום

אריאל ארט